

duğunu gösterebilir, fakat bu husus da kesinlik kazanmamıştır. Efgânî'nin etrafında gayri müslim ve dinsiz kimselerin bulunması ve onun zındıklık ithamıyla İstanbul'dan sürülmüş olmasından hareketle, Kedourie ve Keddî'nin yaptıkları gibi dinsizlik veya fâsıklık hükümüne varmak mümkün değildir (Kedourie'nin eseriyle ilgili bir tanıtma ve tenkit için bk. Tansel, XXXII/125, s. 85, 88 vd.). Mirza Lutfullah'ın kitabının düzmece olduğu (Muhsin Abdülhamid, s. 65-79), diğer yabancı ve gayri müslim yazarların da duygusal ve maksatlı davrandıkları (Karpas, *Bilgi ve Hikmet*, sy. 3, s. 174), hatta müslümanların çağdaş sömürgecilik ve baskılara karşı baş kaldırmaya azimlerini kırmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri gizli servisine yönlendirildikleri iddia edilmiştir (*el-‘Urvetü'l-vüşkâ'* nin Türkçe neşrinin girişi, s. 54 vd.). Bu değerlendirmeler karşısında Efgânî ile ilgili kaynaklar kullanılırken siyasi etkinin, düşmanlık veya sevgiden kaynaklanan duygusallığın göz önüne alınması, açık ifade, tanıklık ve sabit fiiller ve tesirlerle uymayan belge ve yorumlar karşısında daha ihtiyatlı davranılması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız Kısmı, 18-553/586, Zrf. 93; Cemâleddîn-i Efgânî, *er-Red ‘ale'd-dehriyyîn*, Kahire 1320; a.mlf. — Muhammed Abduh, *el-‘Urvetü'l-vüşkâ'*, Kahire 1957; a.e. (Türkçe trc. İbrahim Aydın), İstanbul 1987, Hâdî Hüseyinî'nin girişi, s. 54 vd.; *el-Veğâ'ü'l-Mısrıyye*, 15 Mayıs 1884, s. 15; *Zîyâ'ü'l-hâfîkayn*, London 1892, Şubat, Mart ve Nisan sayıları; Mirza Lutfullah Han Esedâbâdî, *Şerh-i Hâl ü Âşâr-ı Seyyid Cemâlüddîn Esedâbâdî Ma'rûf be-Efgânî*, Berlin 1304/1925, Tebriz 1326; a.mlf., *Hâkikatü Cemâlüddîn el-Efgânî* (trc. Abdünnâim Haseneyn), Mansûre 1406/1986; *Hâkikatü Cemâlüddîn el-Efgânî* (Vesikalar: der. Asgar Mehdevî — İrc Efsâr, trc. Abdünnâim Haseneyn), Mansûre 1408/1988, II; Muhammed es-Senûsî, *er-Rihletü'l-Hicâziyye* (nşr. Ali eş-Şenûfî), Tunus 1398/1978, s. 271-288; Reşid Rîzâ, *Târîhu'l-üstâz*, Kahire 1931, s. 27; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1584; E. Kedourie, *Afghani and Abduh: An Essay on Religious Unbelief and Political Activism in Modern Islam*, London 1966; Albert Kudsi-Zadeh, *Sayyid Jamal al-Din al-Afghani, an Annotated Bibliography*, Leiden 1970, s. 1-73; a.mlf., "Sayyid Jamal al-Din al-Afghani: A Supplementary Bibliography", *MW*, LXV/4 (1975), s. 279-291; N. R. Keddî, *Sayyid Jamal ad-Din al-Afghani: A Political Biography*, Berkeley 1972; a.mlf., "Afgânî", *Elr.*, I, 481-486; Halil Fevzi Efendi, *Efgânî'ye Reddiye* (haz. Sadık Albayrak), İstanbul 1976; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 555, 559; M. Ebû Reyze, *Cemâlüddîn el-Efgânî*, Kahire 1980; Muhammed Paşa el-Mahzûmî, *Hâfîrâtü Cemâlüddîn el-Efgânî el-Hüseyinî*, Beyrut 1980; Fethi Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam* (nşr. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s.

103; Fazlurrahman, *İslâm* (trc. Mehmet Dağ — Mehmet Aydın), İstanbul 1981, s. 271; S. G. Wilson, *Cemâlüddîn el-Efgânî* (trc. Abdülbasit Muhammed Hasan), Kahire 1982; Abdurrahman er-Râfîî, *‘Aşru İsmâ‘îl*, Kahire 1402/1982, s. 140-164; Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 216-237; Abdülbasit Muhammed Hasan, *Cemâlüddîn el-Efgânî ve eşeruhâ fi'l-‘âlemi'l-İslâmiyyi'l-hadîs*, Kahire 1982; Enver el-Cündî, *el-‘Âlemü'l-İslâmî*, Beyrut 1983, s. 274-285; Enver Abdülmelik, *Nehdâtü Mısr*, Kahire 1983, s. 303-305; Hânî Abdüvehhâb el-Mar‘aşî, *et-Tecdid fi'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu‘âşır: Cemâlüddîn el-Efgânî*, İskenderiye 1983; Muhsin Abdülhamid, *Cemâlüddîn el-Efgânî*, Beyrut 1983; Muhammed Amâre, *Cemâlüddîn el-Efgânî*, Kahire 1984; Muhammed Abdülkâdir Ahmed, *el-Müslimün ft Afgânistân* (baskı yeri yok), 1404/1984 (Matâbiu Sicillî'l-Arab), s. 317-327; Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dînt Düşüncenin Yeniden Doğuşu* (trc. Ahmet Asrar), İstanbul 1984, s. 136; Ali Şeşes, *Silsiletü'l-a‘mâlî'l-mechûle li-Cemâlüddîn el-Efgânî*, London 1986, s. 14-15; Muhammed Harb, *es-Sulţân ‘Abdülhamîd eş-Şânî*, Dimaşk 1990, s. 172-185; Mâlik b. Nebî, *İslâm Davası* (trc. Muharrem Tan), İstanbul 1990, s. 44; Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm* (trc. Ahmet Küskün), İstanbul 1990, s. 155, 157; Alâeddin Yalçınkaya, *Cemâleddin Efgani ve Türk Siyasi Hayatı Üzerindeki Etkileri*, İstanbul 1991; J. O. Voll, *İslam: Süreklilik ve Değişim* (trc. Cemil Aydın v.dğr.), İstanbul 1991, s. 169, 271, 278, 293; Hâmid İnâyet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri* (trc. Hicabi Kırılancı), İstanbul 1991, s. 99, 105-117, 122-131, 168, 181, 188, 240; Osman Emin, "Cemâleddin Afgânî" (trc. Kerim Urtekin), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, İstanbul 1991, IV, 279-287; W. L. Cleveland, *Batı'ya Karşı İslâm* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 41-47, 230; Mümtaz'er Türköne, *Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul 1991, s. 35, 37; a.mlf., "Cemâleddin Afgânî Efsanesi", *Bilgi ve Hikmet*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 91-96; M. Muhîr Tabatabâî, *Seyyid Cemâlüddîn Esedâbâdî*, Tahran 1370 hş./1991; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 82-90; Ağaoğlu Ahmed, "Siyasiyat: Türk Âlemi", *TY*, I/3 (1328), s. 70-74, 200; F. A. Tansel, "Elie Kedourie, Afghani and Abduh", *TTK Belleten*, XXXII/125 (1968), s. 83-92; Abdullah Kudsizâde, "Seyyid Cemâlüddîn-i Esedâbâdî", *Rehnûmâ-yı Kitâb*, XIII/5-7, Tahran 1970, s. 355-366; M. Kaya Bilgegil, "Cemâleddin Afgânî ve Türkiye", *KAM*, VI/3 (1977), s. 54-67; VI/4 (1977), s. 53-66; Hanefî b. İsâ, "Te'şîru Cemâlüddîn el-Efgânî 'ale'l-fikri'l-Cezâ'iri'l-mu'âşır", *eş-Şekâfe*, VII/38, Cezayir 1977, s. 113-117; A. Abdurrahîm Mustafa, "Nazra cedide ilâ Cemâlüddîn el-Efgânî", *Mecelle-tü't-târîhiyyetü'l-Mısrıyye*, XXVIII, Kahire 1981-82, s. 397-404; Kemâl H. Karpas, "Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamid: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi", *TDA*, sy. 48 (1987), s. 13-37; a.mlf., "Türköne'nin C. Afgânî Değerlendirmesi", *Bilgi ve Hikmet*, sy. 3, İstanbul 1993, s. 174; I. Goldziher, "Cemâleddin Efgânî", *İA*, III, 81-85; a.mlf. — [J. Jomier], "Djama' al-Din al-Afghani", *EJ* (İng.), II, 416-419.



HAYREDDİN KARAMAN

EFLAK

Tuna ile Karpatlar arasında bulunan ve Osmanlı hâkimiyeti döneminde özel bir idarî statü tanınan bölge.

Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan Eflak (Walachia) kuzeyde Karpat dağları, güney ve güneydoğuda Tuna nehriyle çevrili 76.581 km²'lik bir alanı kapsar; Büyük Eflak (Muntenia) ve Küçük Eflak (Oltenia) olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzeyi, arazi ve iklim olarak meyve ağaçlarının yetişmesine uygun bağlık bir bölge olduğu gibi Ploesti civarında petrol kuyuları da bulunmaktadır. Bir zamanlar Avrupa'nın en zengin petrol yataklarını oluşturan bu bölge düşük miktarda da olsa hâlâ petrol üretimine devam etmektedir. Büyük Eflak'ın güney ve güneydoğusundan Tuna kıyılarına kadar uzanan Baragan ovası ise Avrupa'nın en verimli arazilerinden biridir. Ayrıca Küçük ve Büyük Eflak sınırını oluşturan Olt, Yalomitza (Yalomiça), Argeş, Jiu gibi nehirler Eflak topraklarına bol miktarda su temin ederler. Romanya'nın devlet ve millet oluşunda birinci derecede önem taşıyan Eflak Cimpulung, Curtea de Argeş, Targovişte gibi tarihî şehirlerinden başka Romanya'nın başşehri Bükreş'i de içine almaktadır. Eflak'ın aynı dil ve kültüre sahip Moldavya (Boğdan) ile birleşmesinden sonra (1858) Bükreş Romanya'nın başşehri olmuştur. Eflak'ın Tuna nehri üzerinde belli başlı limanları olan Braila (İbrail) ve Giurgiu (Yergöğü, Yerkövü) bir süre doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmışlardır.

Eflak'ın Romenler arasındaki geleneksel adı "tara Romaneasca" yani "Romen ili" veya "Romenler yurdu"dur. Eflak, Eflaklu veya Eflakistan kelimeleri Türkler tarafından kullanılmıştır. Eflak halkı kendini genellikle Romîn olarak adlandırmıştır. Eflak adının kökü Almanca "wlh"tir. Bizans, Slavlar ve Kıpçaklar bu kelimeyi Ulak, Vlah, Vlaş'a çevirmişlerdir. Osmanlı tarihinde aynı kelime Eflak, Afalak, Afalkan şekillerini almış ve nihayet Eflak adı yaygınlaşmıştır. Osmanlılar ayrıca Eflak ve Boğdan'a "iki memleket" anlamına gelen Memleketeyn adını da vermişlerdir. Valak ve Ulah isimleri Osmanlılar tarafından, Latince'ye benzer bir dili konuşan ve Balkan yarımadasının merkez, orta güney ve batı bölgelerinde yaşayan aşiretler için kullanılmıştır. XIX. yüzyılda Balkan Ulahları kendilerini ayrı bir millet olarak görmeye başlamış-

lar, fakat birleşmeye imkân bulamadan 1878 ve 1913'te çeşitli Balkan ülkeleri arasında bölünerek onların tabiiyetine geçmişlerdir. Makedonya Ulahları XIX. yüzyılın sonunda kendilerini açıkça Romen ilân ederek bölgelerine Romen eğitimi soktular. Güney Dobruca'yı 1913'te topraklarına katan Romanya, bu bölgeye Makedonya'dan getirdiği çok sayıda Ulah'ı iskân etti. Yerli Türk halkı tarafından Makedonyalı olarak adlandırılan bu Ulahlar 1940 yılında Kuzey Dobruca'ya göçtüler. Bunlar, Romanya'nın siyasî hayatında aşırı milliyetçi olarak tanınmaktadırlar. Halen Makedonya'da 20-30.000 müslüman Ulah yaşamaktadır. Sırbistan, Hırvatistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan'da da toplam 2 milyona yakın Ulah'ın yaşadığı tahmin edilmektedir.

Romanya'nın diğer tarihî bölgeleri olarak bilinen Moldavya'da Slavlar'ın, Erdel'de (Transilvanya) ise Cermen ve Macarlar'ın oldukça derin kültür izlerine rastlanmasına karşılık Eflak halkının kültürü Rum tesirine rağmen geniş çapta Romen özelliğini korumuştur. Bugün Romanya'da konuşulan resmî Romen dili imlâ ve telaffuz bakımından Eflak'ta konuşulan dildir.

Romen tarihçileri Eflak tarihini Romen tarihinin bütünü içinde ele almalarına karşılık yabancı tarihçiler XIX. yüzyıl ortalarına kadar Eflak tarihinin ayrı bir yol takip ettiğini ileri sürmüşlerdir. Gerçekten 1858'e kadar Eflak'ın en önemli tarihî siması olan Mihai'nin, ülkesini kısa bir süre için Moldavya ve Erdel ile birleştirmesi bir yana bırakılırsa Eflak kendine has ayrı bir yol takip etmiştir. Eflak ve Boğdan aynı dile, aynı dine ve kültüre sahip oldukları halde çok değişik şekilde ortaya çıkmışlar ve siyasî alanda uzun süre ayrı varlık göstermişlerdir. Nihayet milliyet ideolojisinin etkisiyle şuurlanarak 1858'de birleşmişlerdir. Romen milletinin çeşitli bölgelerinin bir araya getirilmesinde ve bir devlet kurarak ortaya çıkmasında Eflak'ın büyük rolü olmuştur.

Eflak, doğudan batıya göç eden kavimlerin yolu üzerinde olduğu için çeşitli milletlerin istilâsına uğramıştır. Daklar'ın hâkimiyetinde iken milâdî II. yüzyıl sonlarında Roma işgaline uğramış ve Roma askeriyeye Daklar'ın karışımından bugünkü Romen milleti doğmuştur. Bu tezi kabul eden bütün kaynaklar, Daklar-Romalılar sentezinin dağlık bölgede vücut bulduğu fikrinde birleşmektedirler.

Roma askerlerinin sayısının düşük olduğu ve bunların hepsinin daha III. yüzyılda Tuna'nın güneyine geçtiği düşünülürse Eflaklılar'ın bir Romen etnik ve lingüistik grubu olarak ortaya çıkmalarını daha karışık ve çok taraflı bir senteze bağlamak gerekir. Nitekim bugünkü Romen dilinde Daklar dilinden çok az sayıda kelime bulunması oldukça anlamlıdır. Romence'nin en azından üç ağız hâlâ Balkanlar'da ve İtalya sınırında bulunan Istria yarımadasında konuşulmaktadır. Bu bölgelerde Daklar'ın bulunmadığı bilinmektedir. Bu sebeple Romen milletinin oluşumunu yalnız Daklar-Romalılar karışımına bağlayan teori eksik kalmakta ve Eflak'ın nasıl Romenleştirdiğini yeteri kadar açıklayamamaktadır.

Eflak toprakları Hunlar ve Peçenekler'den sonra iki yüzyıla yakın bir süre Kumanlar'ın (Kıpçaklar) hâkimiyetinde kaldı. XIII. yüzyılda Moğol istilâsıyla ikiye bölünen Kumanlar'ın güney kolu Bizans hâkimiyetine girdi. Ortodoks Hristiyanlığı kabul ederek yerli halk arasında eridi. Eflak bu tarihlerde Macar hâkimiyetindeydi. Batu Han ordularının Macaristan'ı işgal etmesi, Macarlar'ın Eflak topraklarına daha fazla yayılmasını önlediği gibi Eflak tarihinin kendi halkı etrafında dönmesine de yol açtı. 1310 yılında Eflak'ta Basarab adında büyük bir voyvoda ortaya çıktı. Basarab adının Kıpçakça (Kuman) olduğu bilinmektedir. Tıkomir'in (Tok Temir) oğlu olan Basarab-İoan Besarab veya Basarab- yerli dili konuşan bir hristiyandı. Macarlar'ı 1330 yılında Posada mevkiinde yenerek istiklâlini ilân etti. Ülkesini Prut nehrinin ötesine kadar genişletip bu bölgeye kendi adını (Besarabya) verdikten sonra 1352'de öldü. Bundan iki yıl sonra Osmanlı Türkleri Rumeli'ye ayak bastılar.

Basarab'ın yerine geçen oğlu Nicolae Alexandru (1352-1364) Eflak'ın dinî teşkilâtını, Curtea de Argeş Ortodoks metropolitliğini kurmak suretiyle tamamladı. Nicolae'nın oğlu Vlaicu ise (1364-1377) Macar Kralı Lajos'tan (Layoş) birtakım toprakları zeâmet şeklinde alarak onun tâbiliğini (vassâl) kabul etti. Bu sırada Osmanlı Padişahı I. Murad'ın tâbiliğini kabul ederek ondan yardım alan ve Tuna boylarındaki şehirlere saldıran Bulgar Çarı Şişman'a karşı mücadele verdi. Bu mücadele sırasında Vlaicu'nun kuvvetleri Osmanlı birlikleriyle de savaşarak küçük başarılar kazandılar (1368). Osmanlılar'la Romenler'in ilk karşılaşması sayılan bu savaştan sonra Türkler'in

Balkanlar'daki ilerlemesinin önemini anlayan Vlaicu 1373'te I. Murad ile antlaşma imzaladı. Babası gibi Vlaicu da yeni kiliseler ve manastırlar inşa ettirdi. Eflak kültürel ve dinî bakımdan onun zamanında büyük bir hamle yaptı. Vlaicu'dan sonra iktidarı ele alan I. Radu (1377-1383) ve Dan'ın (1383-1386) ardından Eflak'ın başına Mircea (1386-1418) geçti. Osmanlı kaynaklarında bu isim Mirci olarak geçer. Mircea cel Mare (Ulu Mircea) olarak tanıtılan bu voyvoda bir ara Tuna'yı geçerek Dobruca'da Osmanlılar'a ait Silistre Kalesi'ni işgal etti. Besarabya'nın güneyindeki Türkler'le meskûn yerleri de ülkesine katıp Osmanlılar'la uzun yıllar süren mücadeleye girişti. Kosova Savaşı'nda (1389) Sırp'lar'a askerî yardımda bulundu. Bu durum karşısında onu cezalandırmak zorunda kalan Yıldırım Bayezid Tuna'yı aşır Mircea üzerine yürüdü. Rovine'deki çetin savaşta (1394) Osmanlı kuvvetleri üstün gelerek Mircea'yı tahtını terketmeye mecbur bıraktılar. Eflak üzerinde hâkimiyet iddialarını hâlâ sürdürmekte olan Macar Kralı Sigismund'un yardımıyla iki yıl sonra tekrar harekete geçen Mircea, Haçlı kuvvetlerinin 1396'da Niğbolu'da yenilmesi üzerine I. Bayezid'in hükümrânlığını kabul etti ve onun yanında Ankara Savaşı'na katıldı (1402). Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra sultanın oğulları arasında çıkan iç savaşlarda ise kendine damat edindiği Mûsâ Çelebi'ye büyük destek verdi ve onun savaşta öldürülmesinden sonra da Düzmece Mustafa'ya yardımda bulundu. Nihayet 1417'de Osmanlılar'ın üstün kuvveti karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayıp Osmanlı hükümrânlığını kabul etti. Mircea'nın Türkler'e karşı savaşları Romen tarihinde olduğu gibi edebiyatında da büyük yer tutar. Nitekim Romenler'in en ünlü şairi olan Mihail Eminescu'nun en uzun tarihî şiirlerinden biri, Mircea'nın Osmanlı sultanı ile yaptığı bir hayalî konuşmayı ve ondan sonra meydana gelen savaşları tasvir etmektedir.

Mircea'dan sonra Eflak, Macarlar ve Türkler arasında gelişen çok yönlü mücadeleden faydalanma yolunu tuttu. Segedin (Szeged) Antlaşması ile Eflak'ın İstanbul'a haraç vermesi ve voyvodaların Macar kralına tâbi olması gibi ikili bir hükümrânlık kabul edildi. Ancak Eflak'ın ileri gelen boyarları (toprak sahibi asilzadeler) Osmanlı hâkimiyetini tercih ettiler. Fakat boyarlara üstün gelerek Eflak'ta merkezîyetçi bir idare kuran Kazıklı

Voyvoda veya Drakula olarak bilinen Voyvoda Vlad Tepeş (1456-1462) tekrar Osmanlılar'la mücadeleye girişti. Kendisini Fâtih Sultan Mehmed adına tutuklamaya gelen Niğbolu Valisi Hamza Bey'i kazığa vurdurdu. Tuna'yı aşarak Dobruca'yı talan etti ve bölgede müslüman katliamında bulundu. 1462'de Fâtih Sultan Mehmed'in giriştiği harekât üzerine Transilvanya'ya çekildi ve Macar kralı tarafından zindana atıldı. Vlad'dan sonra "güzel" lakabıyla tanınan kardeşi Radu (1462-1474) Eflak voyvodalığına getirildi. Radu tam anlamıyla İstanbul'a tâbi oldu ve vergisini ödedi. Bu arada Moldavya'nın (Boğdan) voyvodası İstefan (Stefan cel Mare) Eflak'a hücum edip birçok insanı öldürdü ve ülkeye zarar verdi (1473). Eflak, Neagoe Basarab (1512-1521) zamanında oldukça sakin bir devir geçirerek kültür alanında önemli ilerlemeler kaydetti. Romen millî kültürünün temelini oluşturan bu hamleler yanında Romanya'nın en başta gelen âbideleri arasında yer alan Curtea de Argeş'te piskoposluk binası inşa edildi. Bu binanın mimarisinde Sinan'ın tesirleri görülmektedir. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti Eflak üzerinde nüfuzunu bir hayli arttırdı. Macaristan'ı 1526'da fethedip 1541'de ilhak eden Kanûnî Sultan Süleyman Eflak'ın kuzeyden yardım görmesini önledi. Eflak üzerinde öteden beri mevcut Macar hükümlerini iddialarını etkisiz hale getirdi, hatta bu hakları üzerine aldı. Fakat aynı yüzyılın sonlarına doğru voyvoda olan ve Kahraman Mihai diye anılan Mihai Viteazul (1593-1601) vergi yüzünden isyan etti. Koca Sinan Paşa'nın idaresindeki orduya Kalugareni'de baskın yaptıktan sonra geri çekildiyse de Erdel Prensi Bathory'nin yardımıyla tekrar Eflak'ı ele geçirdi. Osmanlılar Bathory ve Lehistan ile dostluk kurarak Eflak voyvodasını yalnız bıraktılar. Mihai de Eflak, Transilvanya ve Moldavya'yı birleştirmeye karar verip kendisini bu üç ülkenin hâkimi ilân etti. Mihai'nin bu üç ülkeyi çok kısa bir süre için dahi olsa birleştirmeyi başarmış olması ona Romen tarihinde gittikçe önemi büyütülen sembolik bir mevki kazandırmıştır. Bu Romenler'in tek ülke içinde ilk birleşmeleri olarak nitelendirilir. Mihai, 1601'de Avusturya ordularının başında bulunan eski müttefiki general Basta'ya yenilerek onun tarafından öldürüldü. Bundan sonra XVII. yüzyıl boyunca Eflak eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne tâbi olarak yerli hânedanlar tarafından idare

re edilmeye devam etti. Bu yüzyılda toplam sahibi aileler ekonomik güçlerini arttırdılar ve yer yer bölgesel hânedanlıklar kurdular. Bu arada yerli Romen halk kültürü büyük ilerleme kaydetti. Matbaa sayısı ve yüksek tabaka arasında okuma yazma bilenlerin oranı bir hayli arttı. Eflak, Bizans imparator sülâlesinden olması muhtemel Şerban Cantacuzino (1678-1688) ve ondan sonra Constantin Brancoveanu (1688-1714) gibi voyvodalar tarafından yönetildi. Bunlar Osmanlı idaresine tâbi olmakta devam etmişlerse de komşu hristiyan prensler ve kralarla irtibata geçmekten ve onlardan yardım istemekten geri kalmamışlardır. Brancoveanu akıllı, dindar ve uysal bir kimse idi. Bâbîâlî'ye karşı üzerine aldığı siyasî ve ekonomik vecibelerini yerine getirmek için çok itina göstermesine rağmen Prut Savaşı'nda (1711) Çar Petro'ya yardım ettiği öne sürülerek İstanbul'a getirildi ve dört oğlu ile birlikte idam edildi. Halk tarafından çok sevilen Brancoveanu'nun büyük servetine el koymak isteyenler bir hayli kalabalıktı. İstanbul'da geniş nüfuzu olan Boğdan Beyi Dimitri Kantemir'in, Brancoveanu'nun Osmanlı hükûmetine sadık kalmadığı yolunda şikâyetle bulunması idamda etkili olmuştu. Halbuki daha sonra Kantemir'in bizzat kendisinin Prut Savaşı'nda Petro'ya yardım ettiği ortaya çıktı.

XVIII. yüzyılın başlarında beliren Rus tehlikesine ve Avusturya tehdidine karşı Osmanlı Devleti Eflak'ı başlıca müdafaa hattı olarak gördü ve bu ülkeye karşı yeni bir siyaset uygulamaya başladı. Eflak idaresine yerli bey tayin etmekten vazgeçerek bu mevkilere Fenerli Rumlar'ı getirmeye karar verdi. 1716'dan 1821'e kadar Eflak Fenerli Rum beyleri tarafından idare edildi. 100 yıldan fazla süren Fenerli Rum beyleri devri halen Eflak'ta nefretle anılan bir dönemdir. Patrikhânenin desteklediği Fenerli Rum beyleri, beraberlerinde getirdikleri çok sayıda akrabaları ve Rum iş ortakları ile yerli halkı sömürmekle kalmamışlar, Eflak köylüsüne köklü bir fakirlik kültürünü de aşılayarak Allah'ın kendilerini beylelerini beslemek ve hizmet etmek için yaratmış olduğu felsefesini işlemişlerdir.

Eflak'ın Osmanlı himayesinde bulunan patrikhâne yolu ile yönetilmesi bir bakıma Slav tehlikesini önlemişse de Bizans'ı diriltme çabalarına büyük destek sağlamıştır. Mavrocordato, Cantacuzino gibi isimler taşıyan bu Eflak ve Boğdan beyleri, 1750'den sonra İstanbul patrik-

hânesiyle iş birliği yaparak eski Bizans Devleti'ni canlandırma yolunu aramışlar ve Bizans milliyetçiliğini yaymışlardır. Fenerliler devrinde Eflak bu milliyetçiliği besleyen ekonomik bir kaynak, tâlim ve terbiye sahası oldu. Her ne kadar Fenerliler devrinde Eflak Batı'ya açılma yolunu tutmuş, okullar ve hastahaneler kurmuş, hatta esareti kaldırmak gibi ileriye dönük olumlu adımlar atmışsa da halk çok büyük güçlükler içinde yaşamıştır. Bu durum karşısında halkı ağır bir şekilde sömüren Fenerli Rumlar'dan kurtulmak gayesiyle Tudor Vladimirescu 1821 yılında bir isyan hazırladı. Tudor'un isyanı sosyal olduğu kadar siyasî ve millî bir hareket olarak Eflak'ı Fenerli Rumlar idaresinden kurtarmakla kalmadı, Romenler'i modern çağın eşğine getirdi. Vladimirescu'nun isyanı, 1821'de Rus çarının desteğiyle Kırım'da harekete geçen Alexandre Ipsilanti'nin Eteriya Rum hareketiyle aynı tarihe rastlar. Rus tarihçileri bu iki hareketi Balkanlar'da Türkler'e yönelik olarak göstermek istemişlerdir. Halbuki Vladimirescu, Ipsilanti'nin Türkler'e karşı beraber çarışmak çağrısına, "Ben Türkler'e değil Rumlar'a karşı ayaklandım" demiştir. Vladimirescu'nun askerleri Bükreş civarında Ipsilanti'nin askerleriyle çarpıştı ve nihayet Eflaklı kumandan ihnete uğrayarak Ipsilanti tarafından öldürüldü. Bu olaylardan sonra Osmanlı Devleti Eflak'a Fenerli beyleri tayin etme siyasetine son vererek eskisi gibi yerli Eflak ailelerini iktidara getirme yolunu tuttu. Esasen Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) sonra Osmanlı idaresi Eflak ve Boğdan'da güttüğü siyasette Ruslar'a danışarak hareket etmek zorunda kalmıştı. Bu antlaşma Rus çarına Eflak'ta konsolosluk açma ve serbest ticaret etme hakkını vermişti. 1792'de imzalanan Yaş Muahedesi ise Rusya'ya Eflak üzerinde nüfuzunu arttırma imkânı sağlıyordu. Rusya bu sayede burayı kendi tesir alanı haline getirme yolunu tutmuştu. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması, Eflak'ın öteden beri Osmanlı Devleti'ne belirli fiyat üzerinden gıda satma mecburiyetini kaldırarak bu ülkenin dünya piyasalarına açılmasını sağladı. Ancak Eflak harp tazminatı ödeninceye kadar (1834) Rus işgali altında kaldı. Bu süre içinde iki ülke halkı aralarındaki dil, din ve kültür birliğinin şuuruna daha köklü bir şekilde vardılar. Yine bu dönemde kabul edilen ve bir çeşit anaya-

sa niteliği taşıyan "regulamentul organik" sayesinde vali unvanını (hopodar) taşıyan Aleksandru Ghica ve Gheorghe Bibescu 1834-1848 yıllarında Eflak'ı idare ettiler. Eflak'ta sayıları ve güçleri hızla artan toprak sahipleri büyük siyasî nüfuz elde ettikleri gibi kendileri ve çocukları gittikçe Batı'ya, bilhassa Fransa'ya açılarak yeni tipte bir orta sınıfın oluşmasını sağladılar. Yeni ortaya çıkan ekonomik ve kültürel imkânlar sayesinde orta tabakadan gelen kimseler halk kültürünü edebiyat, yayın ve sanat alanlarında millî kültürlerinin sinesine sokmaya muvaffak oldular. Böylece Eflak'ta tam millî bir Romen kültürü gelişti. Sayıları gittikçe artan aydınlar sosyal ve siyasî haklar temin etmek için girişimleri hamleleri nihayet 1848 yılında çok taraflı millî bir harekete dönüştürdüler. 1848 hareketinin fikir hocalığını ve siyasî liderliğini Nicolae Balcesku yaptı. Hareketin ana amaçlarından biri, artık yetersiz hale gelen ve Rusya'nın Eflak'ta etkisini arttırmak için istismar ettiği "regulamentul organik"i kaldırarak yerine millî bir yasa koymaktı. Bu hareket karşısında Rusya Eflak'a müdahale edince Bâbüâlî Süleyman Paşa ve daha sonra Keçecizâde Fuad Paşa'yı Bükreş'e göndererek Ruslar'la bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre iki devlet Eflak'a (Boğdan'da da aynı anlaşma geçerliydi) yerli hânedan arasından seçerek yedi yıllık birer hükümdar tayin edecekti. Fakat Rusya'nın Memleketeyn'e gittikçe artan müdahaleleri ve Fransa'nın burasını kendi nüfuz sahası olarak görmesi, ayrıca Rus çarının Kudüs'te yeni haklar talep etmesi Kırım Savaşı'na (1853-1856) sebep oldu. Savaşta Rusya Eflak'ı işgal ettiyse de Paris Antlaşması ile (1856) burayı boşaltmak zorunda kaldı ve Eflak'ın Batı devletlerinin teminatı altında yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesini kabul etti. Tuna nehrinin milletlerarası bir nitelik kazanması Eflak'ın tam anlamıyla Batı'ya açılmasını sağladı. Fransa'nın tesiriyle kendi Latin dili ve kültürü üzerine oturtulan millî gelişme ve diğer Romen ülkeleriyle birleşme yollarını aramaya koyuldu.

Nihayet Fransa ve Bâbüâlî'nin desteği, Romen diplomatı Mihail Kogalniceanu'nun gayretleriyle Eflak ve Boğdan 1858'de birleşmeye karar verdiler. Her iki ülke 1859'da Albay Alexandru Ion Cuza'yı (Kuzza) başkan seçti. Bir süre sonra her ikisi de Bükreş'i devlet merkezi olarak kabul etti. Sultan Abdülmecid, Cuza'yı Mem-

leketeyn'in tek reisi olarak tanıyıp Eflak ve Boğdan'ın Romanya adı altında tek bir ülke şeklinde birleşmesini onayladı. Cuza'nın 1866'da siyasî ve sosyal sebeplerle iktidarı bırakmasından sonra yerine yine İstanbul'un onayı ile Hohenzollern ailesine mensup I. Karol geçti. Romanya böylece monarşi rejimine dönüştürüldükten sonra nihayet 1878'de tam istiklâlini kazandı. Bundan sonra Eflak Romanya'nın bir eyaleti olarak Romen tarihinin bütünü içinde gelişti.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Radu, *Tudor Vladimirescu si Revolutia din Tara Romaneasca*, Craiova 1878; N. Iorga, *Constantin-Voda Brâncoveanu Viata si Domnia lui*, Valeni de Munte 1914; A. S. Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, London 1934; E. Vartosu, *Tudor Vladimirescu, Pagini de Revolta*, Bucurest 1936; R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, Paris 1937; D. Russo, *Elenizmul în Romania, Studii Istorice Greco-Române*, Bucurest 1939; G. Fotino, *Din Vremea Renasterii Nationale a Taril Romanesti*, Boerii Golesti, Bucurest 1939, I-IV; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucurest 1939; a.m.f., *Introducerea la istoria culturii Romanesti*, Bucurest 1969; A. Otetea, *Tudor Vladimirescu si Miscarea Eterista in Tarile Romanesti 1821-1822*, Bucurest 1945; a.m.f., *Tudor Vladimirescu si Revolutia din 1821*, Bucurest 1947; R. Deutch, *Istoriile si stiinta istorice din Romania 1944-1969*, Bucurest 1967; N. Balcescu, *Romanii Subt Mihai Voivod Viteazu*, Bucurest 1967, I-II; S. Stefanescu, *Tara Romaneasca de la Basarabi "Intemeitorul" Pina la Mihai Viteazu*, Bucurest 1970; G. J. Bobango, *The Emergence of the Romanian National State*, New York 1979; G. Platon, *Geneza Revolutiei de la 1848*, Iasi 1980; A. Dutu, *European Intellectual Movements and Modernization of Romanian Culture*, Bucurest 1981; M. Mustafa, *Documente Turcesti Privind Istoria Romaniei*, Bucurest 1986; TA, XIV, 377-383; Aurel Decei, "Eflak", *IA*, IV, 178-189; N. Beldiceanu, "Eflak", *El²* (İng.), II, 687-689.



KEMAL KARPAT

EFLÂKÎ, Ahmed

(bk. AHMED EFLÂKÎ).

EFLÂTUN

(m.ö. 427-347)

İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu.

Atina'da doğdu. Kendisine dedesi Ariston'un adı verildiyse de daha sonra onun veya alınının genişliğinden dolayı Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Grekçe'den yapılan tercümeler döneminde, Arapça'da "p" sesinin bulunmaması ve yan yana iki ses-

siz harfin telaffuzundaki güçlük sebebiyle adı İslâmî literatürde Felâtun, Felâtun veya daha yaygın olarak Eflâtun şeklini almıştır.

Eflâtun'un gençlik yılları Peloponez savaşlarının yapıldığı döneme rastlar. Bundan dolayı filozof siyasî ve içtimai kavgaları yakından görmüş, hocası Sokrat'ın demokrasi adına idam edilmesinin ıstırabını yaşamış ve bu sebeple sosyal düzen ve insanın saadeti meseleleri onun felsefesinin merkezini teşkil etmiştir. Sokrat'ın ölümünden sonra başladığı seyahatlerinde Megara, Kirenea, Sicilya, Mısır, İtalya gibi şehir ve ülkeleri gezen filozof buralardaki ilim ve fikir adamlarıyla tanışmış, dersler almış, fikir alışverişinde bulunmuştur.

Eflâtun'un en önemli hocası Sokrat'tır; ayrıca Heraklitos mektebinin temsilcisi Kratilos, Pisagor mektebinin temsilcilerinden Timaios ve Arkitas, Elealı Parmenides, şair Homeros ve Hesiodos gibi şahsiyetler onun fikir ve ilham kaynaklarından bazılarıdır. Eserlerinde oldukça geniş bir ilim ve fikir kadrosunun ismini zikreden Eflâtun onlardan iktibaslarda bulunmuş, ayrıca bunların çoğuna yer yer oldukça keskin tenkitler yöneltmiştir.

Sicilya'ya yaptığı seyahatlerin birinden döndükten sonra yaklaşık 387 yıllarında, Atina yakınlarında bir kasabada Akademos bahçesinde, düşünce tarihine "Akademi" olarak geçecek olan okulu kurmuş ve ömrünün büyük kısmını burada ders vererek, kitap yazarak geçirmiştir. Eflâtun'un en ünlü talebesi Aristo'dur. Speusippos ve Ksenokrates gibi pek çok fikir adamı da onun talebeleri arasında yer almıştır.

Eflâtun'un fizikî yapısıyla ilgili olarak Batı kaynaklarında "omuzu geniş" ifadesinden başka bilgi yoktur; ancak filozofun ruh yapısı oldukça renkli görünmektedir. Eserlerine bakarak onu gözü ideal dünyada olan, ebedî saadete ermenin aşk ve heyecanıyla yaşayan, bu dünyanın geçici değerlerine fazla önem vermeyen, tam anlamıyla "mistik" bir insan olarak görmek mümkündür. Bu yönüyle Eflâtun Sokrat'ın bir devamı sayılır. Fakat diğer yönüyle zihni sosyal meselelerle dolu bir cemiyet adamı; din, cemiyet, siyaset ve idare alanında plan ve projeler yapan büyük bir ıslahatçı olarak görünmektedir. Gerek seçkinler meclisinin zorbalığı, gerekse Sokrat'ı haksız yere idam eden soysuzlaşmış demokra-